

А. В. Хаустова
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
наук. керівник – канд. пед. наук, доцент Н.С. Казьмірчук

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКИ

Постановка проблеми. Виховання емоційної зрілості особистості, її переживань і почуттів є не менш важливим педагогічним завданням, ніж розвиток інтелектуальної сфери дитини. Адже відомо, що саме емоційне ставлення дошкильника до навколишнього світу має вирішальний вплив на визначення його ціннісних орієнтацій. І вже від них залежатиме те, на досягнення яких цілей будуть спрямовані розумові здібності дитини.

Дошкільне виховання як перша ланка загальної системи освіти відіграє важливу роль у житті суспільства, здійснюючи турботу про охорону і зміцнення здоров'я дітей, створюючи умови для їхнього всебічного розвитку в ранньому і дошкільному віці. Це завдання припускає не тільки визначений рівень набуття широкого кола знань і умінь, способів оволодіння різним змістом, але й обов'язково високий рівень розвитку емоційної сфери. Емоції відіграють велику роль у житті людини, у мотивації її вчинків. Емоційні засади пронизують усі сторони людської природи, їх не можна відокремити від характеру людини, від її вчинків. Розвиток дитини тісно взаємопов'язаний зі світом її почуттів та переживань. Емоції, з одного боку, є „індикатором” стану дитини, а з іншого – суттєво впливають на її пізнавальні процеси та поведінку, визначаючи спрямованість уваги, особливості сприймання оточуючого світу, логіку суджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні ця проблема знаходить свій відбиток. У документі підкреслено важливість ознайомлення дошкильників з «мовою емоцій». Дитина має вміти розрізняти моральні, інтелектуальні та естетичні почуття, називати основні з них, уживати ці назви в спілкуванні; виявляти почуття прихильності, щирості, відповідальності, безкорисливості, подяки, любові у взаєминах з навколишніми. Дослідження розвитку емоцій у дітей дошкільного віку проводили вітчизняні психологи, а саме: Л.Виготський, З.Карпенко, О.Ковальов, О.Кононко, В.Крутецький, Г.Люблінська, В.Мухіна та ін. Окремі аспекти означеної проблеми розглядалися педагогами (А.Кошелева, Н.Кряжева та ін.), методистами (Ю.Коврижних, Г.Смольнікова та ін.). Поряд з цим не було створено методичної системи, спрямованої на емоційний розвиток дітей дошкільного віку засобами казки.

Серед психологів немає єдиної думки щодо визначення емоцій. Нерідко слова «емоції» і «почуття» вживають як синоніми. Наприклад, такі психологи, як В.Крутецький, Г.Люблінська, В.Мухіна, що досліджують емоційно-вольові характеристики особистості, ототожнюють ці поняття, вважаючи, що почуття чи емоції - своєрідна форма відображення людиною дійсності. Психологи Р.Немов, В.Петровський розрізняють ці поняття, визначаючи емоції тільки як безпосереднє, тимчасове переживання будь-якого більш постійного почуття.

Особливий інтерес представляє позиція Б.Додонова, що трактує емоції як оцінки навколишнього світу, але при цьому вони виступають в ролі цінностей особистості – переживання, співпереживання, чуйність. У світлі ідеї особистісно-орієнтованої педагогіки, що вказує на ціннісну представленість і суб'єктну орієнтованість освітнього процесу, емоції виступають стрижнем становлення особистості. Визначаючи педагогічний механізм розвитку дитини, характер взаємодій дорослого і дитини, педагог орієнтується на емоції дитини як ознаку точності, правильності, ефективності обраних ним методів навчання, розвитку, виховання, розкриваючи внутрішню сутність дитини. Спостереження за дітьми дозволяють припустити, що найчастіше гармонійному розвитку дитини перешкоджає емоційна нестабільність, емоційні порушення. Дитина пізнає навколишній світ і робить це відокремлено й безпристрасно. Вона переживає те, що з нею діється, формуючи своє особливе

ставлення до оточуючої дійсності, обираючи одні види діяльності та ситуації і відмовляючись від інших. Через виразність рухів і дій дитина розкриває свої відчуття та впливає на інших. Невміння використовувати виразні засоби тіла послаблює взаємодію дитини з навколишнім світом.

Метою статті є розкриття методу казкотерапії, як основного засобу розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Фантастичний казковий світ, сповнений чудесами, таємницями та чарівністю, завжди приваблював дітей. Вони з радістю поринають у світ уяви, активно діють в ньому, творчо перетворюють його. Дитина сприймає все, що трапляється в казці справжнім. Перетворюючись у казкових героїв, у принців та принцес, птахів та звірів, діти із задоволенням виконують будь-які завдання [2]. Дослідник Д.Соколов зауважив, що діти дуже люблять казку, тому що в них – компенсується недолік їхніх дій у житті. Через казку дитина вчиться переборювати бар'єри, знаходити вихід зі складних станів, вірити в силу добра, любові та справедливості [5]. Під час “казкових” занять основна психічна праця відбувається на ціннісному рівні. Це – особливість казкотерапевтичної методології. Казка є посередником між педагогом і внутрішнім світом вихованців. Призначення цих казок – стабілізація психічних процесів, естетичних відчуттів та повідомлення нашому несвідомому “я” позитивних “ідеальних” моделей взаємовідношень з навколишнім світом та людьми. У системі комплексної казкотерапії виділяють три види казок. Казки, спрямовані на пізнання себе в теперішньому часі. Вони розвивають уяву та свідому увагу дітей. Але головне, під час систематичних занять вчать відчувати чарівність теперішнього. Казки, які відображають зразки взаємовідносин між батьками та дітьми. Вони необхідні дітям з неблагонадійних родин, у яких існує дефіцит емоційного комфорту, підтримки та тепла. Це дає дитині віру у гарні стосунки між людьми й потенційну можливість коли-небудь побудувати такі відносини. Казки, які спрямовані на розкриття потенціалу особистості. Використання методу казкотерапії допомагає дитині подолати бар'єри тривожності й страхів, вона стає більш розкутою та відкритою. Методика казкотерапії також надає важливого значення навчання мистецтву релаксації тобто розслабленню. Слід додати, що на “казкових” заняттях діти, по-перше, вчать усвідомлювати свої відчуття, емоції, спонукання, спрямування та бажання, по-друге, переборювати власні страхи і тривоги, а, по-третє, поступово оволодівати “тілесним усвідомленням” [2; 4; 5]. Основна умова читання та перегляду художніх творів, в тому ж числі казок, на думку дослідниці Л.Стрелкової, – емоційне ставлення дорослого до художнього тексту. Під час читання потрібен не стільки артистизм, скільки відвертість почуттів читця. Для дітей це постає зразком емоційного переживання у тих чи інших ситуаціях. По-друге, важливу роль у розумінні пізнавального та емоційно-морального змісту художніх творів відіграють ілюстрації. Під час розгляду з дітьми ілюстрацій необхідно приділити особливу увагу емоційному стану зображених персонажів. Під час самостійних ігор дітей вихователь може запропонувати 2-3 малюнки, розіграти маленькі вистави, в яких необхідно підкреслювати особливості ситуації мімікою, пантомімікою. Робота педагога над художнім твором – важлива та кропітка діяльність, провідними прийомами якої є добір близьких за змістом художніх творів, ведення бесіди одразу за двома творами для формування порівняльної оцінки вчинків героїв, узагальнююча бесіда за декількома творами та ін. [6].

Одним із завдань констатувального експерименту нашого дослідження було виявлення рівня розуміння дітьми старшого дошкільного віку емоцій, виражених за допомогою міміки та пантоміміки, а також уміння дітей самостійно передавати емоційні стани.

На першому етапі для визначення рівня розуміння дітьми емоцій, виражених невербальними засобами, використовувалася відповідна методика, матеріалом для якої слугували 5 карток із зображенням людини в різних емоційних станах (радіє, сумує, дивується, гнівається та лякається). Емоційний стан персонажа передавався комплексом немовних засобів виразності: мімікою, пантомімікою. Аналіз результатів експериментальної групи показує, що високий рівень визначення емоційних станів відзначається у 11% дітей, а в

контрольній групі становить 13%. Достатній рівень показали 24% дітей експериментальної та 26% контрольної груп. Низький рівень відповідно становив 65% експериментальної та 61% контрольної груп. Для дітей достатнього та низького рівнів характерними є проблеми з вербалізацією емоційних проявів. На другому етапі констатувального експерименту провідним методом оцінки емоційного стану дітей було спостереження. Дошкільникам пропонувалися твори мистецтва, які діти розглядали та слухали (вистави лялькового театру), а експерти фіксували прояви естетичних емоцій. У 10% дітей експериментальної групи був виявлений високий рівень прояву емоцій. Для цих дітей притаманне прагнення висловити свій настрій за допомогою мімічних та пантомімічних засобів. Достатній рівень було виявлено у 42% дітей експериментальної та 45% контрольної груп. Особливу складність дошкільники відчували під час передачі страху та гніву. Прояви радості, суму, здивування були більш яскраві. Низький рівень показали 48% дітей експериментальної та 47% контрольної груп. У них відчувався брак мімічних засобів, був відсутній інтерес та прагнення до прояву емоцій під час спілкування. За результатами констатувального експерименту можемо зробити висновок про необхідність систематичної, цілеспрямованої та спеціально підготовленої методичної роботи, спрямованої на емоційний розвиток дошкільників.

Вважаємо за необхідне розглянути більш детально методику казкотерапії, оскільки вбачаємо значний розвиваючий потенціал казки у розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку. Метою формувального експерименту було розширити уявлення про емоції та пов'язані з ними фізичні стани (страх, тривога створюють у тілі напруженість, а добрий, спокійний стан супроводжується розслабленістю); прищеплювати інтерес до казки. На початку корекційної роботи за методом казкотерапії було визначено основні правила проведення занять (за Т.Зінкевич-Євстігнеєвою).

1. Місця для заняття повинні бути просторими. На підлозі – килим.

2. У процесі розслаблення дітям не рекомендується розмовляти, тому що цей процес дуже тонкий, а різні розмови, сторонні звуки відвертають увагу дітей та порушують створену атмосферу.

3. У процесі виконання завдань дітям періодично надається можливість говорити про свої відчуття, емоції, але інколи пропонується просто мовчки “послухати себе”.

Входження в казку - важливий момент чарівності. Для того, щоб перенестися у незвичайне, необхідна “чарівна сила”. Текст казки є ланкою, що пов'язує вправи і створює певну казкову атмосферу. Під час розробки конспектів занять тексти казок треба інколи скорочувати або змінювати. Казки можна повторювати через деякий час. Діти люблять повторення, знайомі вправи сприймаються легше, а іноді - з великою цікавістю. Усі атрибути казок можна змінювати. Роль вихователя велика, і від нього залежить яким буде заняття. Необхідно пам'ятати, що все, що виконується дітьми, є успішним, вдалим. Дітей необхідно постійно підбадьорювати. Крім того працюючи з казкою ми використовували прийом «Розповідаємо казку руками». Завдяки використанню цього прийому діти засвоюють виразні рухи, поряд з цим – швидко та якісно запам'ятовують текст казки. Емоційно-мовленнєві етюди створювали необхідні умови для закріплення дітьми одержаних знань, умінь та формування навичок усвідомленого використання емоційних еталонів під час рішення комунікативних завдань. Емоційно-мовленнєві етюди були використані як спеціальні комунікативні ситуації з мовленнєвим матеріалом, який заданий текстом відомої дітям казки. Етюди слугували перехідним ланцюгом від навчання дітей засобам передавання емоційних станів до самостійного добору та використанню означених засобів в мовленнєвій практиці. Поряд з цим значна увага приділялася формуванню у дітей навичок умовними жестами подавати мовленнєвий етикет (прощання, привітання). Запропонована нами система роботи сприяла збагаченню, закріпленню, а потім і самостійному використанню знань у мовленнєвій практиці дошкільників. Така комплексна діяльність, на нашу думку, сприяла формуванню у дітей стійких навичок передавання емоційних станів у мовленні зокрема та емоційному розвитку загалом.

На заключному етапі дослідження нами були проведені контрольні зрізи з метою виявлення ефективності експериментальної методики емоційного розвитку дітей дошкільного віку засобами казкотерапії. Контрольні зрізи проводилися в експериментальній та контрольній групах з використанням методики, аналогічної констатуючому експерименту. На першому етапі контрольного експерименту було також використано п'ять карток-пиктограм з відповідним вираженням емоцій у персонажа: радості, суму, подиву, страху і гніву. Емоційний стан персонажа його комплексом немовних засобів (мімікою і пантомімікою). Дитині пропонувалося відповісти на запитання: «Як ти думаєш, який настрій у цієї людини?». В експериментальній групі трапилися значні кількісні та якісні позитивні зміни, зокрема: правильно визначили радість 45% дітей, в контрольній – 26%. Визначення суму подолали 54% дітей експериментальної та 32% контрольної груп. Не мали помилок у визначенні подиву 36% дітей експериментальної та 13% контрольної груп. Визначили страх 39% дітей експериментальної та 26% контрольної груп. Не було виявлено помилок під час визначення гніву у 36% дітей експериментальної та 24% контрольної груп. Як і на констатувальному етапі експерименту, діти справилися без помилок з визначенням емоції радості (76% дітей назвали її), 24% визначили неточно. Сум безпомилково визначили 64% дітей; визначення подиву викликало деякі ускладнення: безпомилково визначили цю емоцію 36% дітей, неточно – 44%, помилилися у визначенні – 20%; страх безпомилково визначили 52% дітей, неточно – 40%, помилилися – 8%, також 56% дітей безпомилково визначили емоцію гніву. Як бачимо, розроблена нами система роботи з використанням методу казкотерапії дала позитивні результати, була продуктивною. Рівень уявлень дітей старшого дошкільного віку про засоби вираження емоцій значно підвищився, що і було одним з напрямків нашого дослідження. На наступному етапі експерименту було проведено спостереження з метою оцінки емоційного стану дітей: 38% дошкільників експериментальної та 12% контрольної груп показали високий рівень прояву емоцій на контрольному етапі експерименту. У їхньому мовленні були наявні яскраві прояви позитивних емоцій радості, здивування, задоволення та ін. Поряд з цим, вираження гніву, суму, негативно забарвленого здивування потребувало значних зусиль під час пошуку дітьми засобів передачі емоцій. На констатувальному етапі дослідження дітей з означеним рівнем прояву емоцій виявлено не було. Діти, які брали участь в експерименті, крім емоційного розвитку, отримали значні особистісні зміни, як-от: впевненість у собі, можливостях. Проведена цілеспрямована експериментальна робота сприяла формуванню уваги дітей до емоційних проявів інших людей. Аналіз результатів проведеного дослідження дозволив визначити стержневими методами емоційного розвитку дошкільників на матеріалі художніх творів такі:

- цілеспрямоване сприйняття та аналіз засобів передачі емоційного змісту казки під час читання та розповідання, а потім його обговорення дітьми;
- застосування відповідної різноманітної наочності (авторської та виготовленої вихователем): ілюстрації, пиктограми, сюжетні малюнки за змістом творів;
- закріплення набутих знань про засоби передачі емоцій у спеціальних дидактичних вправах та іграх;
- використання знань та формування навичок впровадження засобів передачі емоцій в активну мовленнєву практику шляхом розігрування спеціальних комунікативних ситуацій та у повсякденному спілкуванні.

Висновки. Проведене дослідження виправдало обрання елементів казкотерапії провідним засобом емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку завдяки її змістовній та емоційній насиченості, образності, експресії, динаміці сюжету. Розпочату роботу необхідно продовжувати та поглиблювати на подальших етапах формування дитячої особистості.

Емоційна сфера дитини є найважливішим ланцюжком зв'язку дошкільника з навколишнім світом, фундаментом ставлення до себе й до інших. Саме емоції й почуття дають дитині змогу осмислити й розрізнити добро і зло, красиве й потворне, оволодіти здатністю регулювати

власну поведінку. Власне емоційність є однією з визначних фундаментальних характеристик особистості. Тож перед педагогом стоїть завдання формувати емоційну грамотність дитини.

Література

1. Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой: Для работы с детьми дошкольного возраста – М.:ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2000. – 464 с.
2. Міронова Н. Роль казки на особистість дитини // Дошкільне виховання, 2007. – № 5. – С. 12-13.
3. Марина Машовець. Казка і патріотизм // Дитячий садок, 2010. - № 33. - С.18-19.
4. Карпенко С. Казка як засіб розвитку словесної творчості // Дошкільне виховання, 2009. - №10. – С. 23-24.

Т. Р.Цьомик,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
наук. керівник –ст. викладач Т.Т. Маринчук

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОЛІ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми дослідження та її актуальність. Мистецтво є складним видом естетичної діяльності людини, у процесі якої вона створює естетично впорядковану суб'єктивну реальність, спілкується з художніми творами, пізнає світ, перетворює його і саму себе. На думку Л.С.Виготського, «мистецтво є загальнолюдська техніка почуття, знаряддя суспільства, за допомогою якого воно залучає до кола соціального життя найінтимніші і найособистісніші сторони нашого ества» [2, с. 239]. Тому у формуванні моральних та естетичних якостей особистості мистецтво відіграє надзвичайно важливу роль. Від самого початку навчання школярів слід залучати до спілкування з творами мистецтва.

Аналіз останніх досліджень. Роль мистецтва у формуванні особистості неодноразово розглядалася у працях педагогів, психологів, мистецтвознавців та культурологів. Зокрема, у дослідженні С.Виготського, присвяченому психології мистецтва, розкриваються головні функції мистецтва в їх впливах на особистість [2]. Є.Назайкінський, вивчаючи психологію музичного сприйняття, також розкриває виховний потенціал музичного мистецтва [5]. У педагогічному дослідженні О.Рудницької розкривається сутність виховного впливу мистецтва у процесі розвитку особистісних якостей [6].

Мета статті. У процесі сприйняття творів мистецтва школярі навчаються глибоко усвідомлювати світ його художніх цінностей, співвідносити їх з власним життєвим досвідом, розвивати свої творчі здібності і моральні якості. Сприйняття мистецтва допомагає особистості, що формується, стверджуватись, виховувати свої емоційні і розумово-вольові якості, віднаходити своє життєве призначення. Спираючись на дослідження у галузі мистецтвознавства, педагогіки і психології, автор статті ставить за *мету* розкрити ключові теоретичні положення про роль мистецтва у формуванні естетичних і моральних якостей особистості.

Виклад основного матеріалу. Більшість сучасних дослідників наголошує на тому, щометою мистецтва є вдосконалення людини та суспільства, створення її ціннісної орієнтації у світі, розвиток її творчого духу. Специфіка мистецтва полягає у тому, що воно в естетично впорядкованій формі та засобами художньої виразності, які невіддільні від емоційного впливу, розвиває всезагальну, універсальну творчу здібність людини, здатну реалізуватись у будь-якій галузі її діяльності і пізнання.

Висловлене твердження з особливою актуальністю ставить проблему впливу мистецтва на формування духовного світу особистості. Адже художні твори з певною тематикою, змістовністю, стилістикою тощо можуть вплинути на появу як високодуховної особистості з високими моральними та естетичними запитами, так і аморальної істоти з нищими потребами та буртальним світоглядом.